

0371

FORRÓ János*

A rendvédelmi szervezetek sajátos tevékenysége háborús helyzetben Fejér vármegyében 1944 ősztől 1945 tavaszáig

Fejér vármegyében 1944 ősztől kezdődően háborús viszonyok uralkodtak. Német nyomásra a helyi vezetés jelentős erőfeszítéseket tett a megye lakossága, gazdasága a helyi fegyveres erők védelemre történő felkészítésére a hadigazdálkodás bevezetésével, a hadiüzemek termelésének fokozásával, a települések védelmi övezetének kiépítésével, a „Margit”, a „Jenő” és az „Olga”, valamint a „Klára” védelmi vonalak erősítési munkálataiban való részvétellel, illetve a közrend és közbiztonság javítására tett intézkedésekkel.¹

Fejér vármegye térségében diszlokáló magyar és német rendvédelmi alakulatok.

Brassóból érkező katonai alakulatok már szeptemberben állomásoztak Székesfehérváron mintegy 5000 fővel. Mórton 1500 főnyi – Arad vidékéről érkezett – menekült tartózkodott. A menekültek számos közrendvédelmi gondot okoztak, ezért Székesfehérvár városi elöljárósága a városban tartózkodásukat rendeletekkel akadályozta. A menekültek között sok volt a közönséges bűnöző és a katonaszökevény is.²

A vármegye országútjain a menekültek tízezreinek kocsikaravánjai haladtak nyugatra. Ezzel ellentétes irányból minden úton és vasúton német és magyar csapatok vonultak a frontra. Székesfehérvárt négy ízben, szeptember 19-én egy alkalommal és október 13-án három alkalommal angol-amerikai légitámadás érte. A légitámadások porba döntötték a város délkeleti felét, pánikot keltve a lakosság és a hadvezetés körében egyaránt.

A vármegyében a legfontosabb településeken ezred vagy zászlóalj szintű német és magyar katonai alakulatok diszlokáltak. Közöttük – WINKELMANN SS tábornok közvetlen alárendeltségében – német rendőri erők is funkcionáltak. A Gestapo Székesfehérvárott mindentől függetlenül működött. HORTHY Miklós kormányzó 1944. október 15-ei proklamációját követően már aznap délután a vármegyében és Székesfehérvárott is a nyilasok átvették a hatalmat. November elején a vármegyének PINTÉR József székesfehérvári nyilas pártvezér személyében új főispánja lett, helyettesül dr. GYÖKÉR Lászlót nevezték ki. A nyilas hatalomátvétel – néhány kisebb csetepatétól eltekintve – német támogatással gyorsan megvalósult. Már október 18–19-én a nyilasok önállóan végezték a németellenes magatartású személyek elhurcolását, október 28-án pedig kihirdették a rögtönbíráskodást.

A front közeledtével újabb menekülthullám érte el Fejér vármegyét. A helyzetet betetőzte 1944. XI. 24-én a hadművelleti kormánybiztos – vitéz SELLYEI Vilmos csendőr ezredes – döntése, amely Fejér vármegyét hadművelleti területté nyilvánította. Katonai szempontból a Délkelet-Dunántúl, a Duna vonala, valamint a vármegye védelméért is a 3. Magyar Hadsereg volt a felelős.³

A Vezérkar Főnökség utasította az 3. Magyar Hadsereget, hogy az Alföldről rendezetlenül visszavonulók felfogására a Duna vonalán záróvonalat hozzon létre, melynek érdekében csapatokat kellett Dunaföldvárra irányítani, a szökevényeket pedig azonnal le kellett tartóztatni. A záróvonalat német és magyar tábori csendőr alegységekkel együttesen kellett biztosítani.⁴

A szervezett védelem kiépítését egycsapásra tönkretette a 3. Ukrán Front 31. gárdalövészhadtest által 1944. X. 23-án végrehajtott támadás, amely erőszakos átkelés nyomán zsákszerűen beékelődött a védelembe, majd október végén a 4. Gárda Hadsereg északra az 57. hadsereg pedig nyugatra és délre mért csapásokat. Az 4. Gárda Hadsereg megközelítette a megye délkeleti határát. Október 29-én pedig megindult a 3. Ukrán Front budapesti támadó hadművelete. A német-magyar ellentámadások pedig eredménytelennek bizonyultak.

A szovjet haderő előretörése következtében Fejér vármegyében novemberben már közvetlen szovjet támadás veszélyével kellett számolni.

Az újvidéki 1. csendőr zászlóalj 250 főre apadt, az újvidéki 2. zászlóalj létszáma pedig 150 főre csökkent a debreceni csendőr zászlóalj személyi állománya pedig 60 főre apadt. A csendőr zászlóaljak – amelyek a harcok fő irányába kerültek – gyakorlatilag teljesen megsemmisültek. Töredék alegységek vettek részt a későbbi küzdelmekben a vármegye területén.⁵

A háborús körülmények következményének tekintem, hogy:

- A vidéki rendőr-főkapitányság szervezetében a kerületi rendőr-főkapitányságokat visszaállították, székhelyük, területi illetékességük – csak a városokra vonatkoztatva – egybe esett a csendőr- és a honvéd kerület-parancsnokságokéval.⁶

* Open Researcher and Contributor ID = Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító: <https://orcid.org/0000-0002-4378-1965>

- A rendőr-kapitányságok szervezetének állománya formailag beolvadt a csendőrség személyi állományába. Elrendelték továbbá a rendőrség tagjainak katonai kiképzését és katonai szervezetbe történő átszervezésüket. Ez azonban csak részben valósult meg.

- A csendőrség szolgálati utasítása széles körű fegyverhasználati lehetőséget biztosított a csendőrök számára,⁷ melyet az egész ország területére kiterjesztettek.⁸ Székesfehérvár külterületét a rendőrségtől a csendőrség vette át.⁹

- A karhatalmi célokra 1942–1943-ban felállított csendőr zászlóaljok (Galánta, Nagyvárad, Újvidék, Szeged, Debrecen, Szombathely, Budapest) feltöltöttsége elérte a 80-85 %-ot, fegyverzetük, kiképzésük harckészültségük, fegyelmük kiemelkedő volt. Azonban a fegyverzetüknél fogva nem voltak alkalmasak – főleg a páncéltörő fegyverek hiánya miatt – a szovjet páncélosok és gyorsan mozgó gépkocsizó lövészek elleni harcra. A csendőr alakulatok közül csak néhány kisebb kötelék esett át a tűzkeresztségen.

- A csendőrség közlekedési és vasúti szolgálata, örsei – honvédelmi érdekből – szűrőpontként működtek tovább. A hadbalépés óta működött a tábori csendőrség és a tábori rendészet, 1944 szeptemberében pedig felállították a harcfejelem-biztosító alakulatokat, melyekből – a németek kérésére már a nyilas rezsim – tábori biztonsági szolgálatot szerveztek.¹⁰ A Honvéd Vezérkar főnökének parancsára pedig már 1943 júliusában felállították és működtették a Tábori Csendőr Nyomozó Osztagot, mégpedig országos hatáskörrel.

- Hatását tekintve lényeges intézkedés volt, hogy a rendvédelmi szervezetek személyi állományát is feleskették SZÁLASIra, ezzel megosztva a személyi állományt. SZÁLASI Ferenc 1944. XI. 1-jével elrendelte a Nemzeti Számonkérés szervezetének felállítását, melyet – 291 fős csendőri létszámmal megerősítve – önálló csapatosté szerveztek.¹¹ Állományukat a csendőr kerületek nyomozó osztályainak állományából válogatták. Parancsnokuknak ORENDY Norbert csendőr ezredest nevezték ki. Ennek az alakulatnak a kikülönített csendőr osztaga működött a vizsgált időszakban – BOTOND István csendőr százados vezetésével – a pétfürdői csendőr laktanyában.¹²

- A Magyarországot megszálló német haderő kötelékében rendőr zászlóaljok, tábori csendőr alakulatok, rendészeti feladatokkal megbízott és függetlenített SS csapatok is voltak.

- Rendeletek tömegével akadályozták a lakosság és a menekülők szabad mozgását, éjszakai kijárási tilalmat, piacozási tilalmat, elsötétítési kötelezettséget vezettek be. Katonai célra bármilyen létesítményt, objektumot, anyagot, eszközt, járművet, magánlakást igénybe vettek. Üldözték a katonaszökevényeket, a szövetséges ejtőernyősöket, a lelőtt angol, amerikai, orosz harci gépek személyzetét. Működött és rendvédelmi támogatást kapott a menekültügyi, az ellátási és a kitelepítési kormánybiztos hivatala is.

- A hadműveleti övezetben különleges intézkedéseket is életbe léptettek. Ezek közé tartozott a katonai rögtönbíraskodás intézményessé tétele.

- A védelemben többször beékelődtek a – raj, szakasz kötelékben – szovjet mélységi felderítő alegységek, amelyekkel szembeni harc elsősorban a csendőr kerület karhatalmi alegységeire hárult. Amikor azonban a csendőri erők a felszámoláshoz elégtelennek bizonyultak, akkor a német hadvezetés SS rendőri erőket és lovas kozák zászlóaljakat vetett be, nem sok eredménnyel. Különös gondot jelentettek a szovjet zászlóalj, vagy ezred erejű gyorsan mozgó, harcokocsival és kozák lovassággal megerősített előrevetett osztagok, melynek nyomán a hadszíntéren és környezetében szinte állandó pánik és felfordulás uralkodott.¹³

- A hadműveleti kormánybiztos különleges közigazgatási rendszabályok bevezetésére volt jogosult. Különösen fontos volt, hogy rendelkezett a vármegyében a BM és más szakminisztérium jogosítványokkal is. Személyében a közigazgatással és a rendvédelemmel kapcsolatos intézkedések egy kézben összpontosultak.

- Székesfehérvár polgármestere a város közbiztonsági helyzetével elégedetlen volt, ezért megbízható városi polgárokból „Városi Őrséget” szervezett, melyet a csendőrség – a nyilasokkal együttműködve – október végén feloszlattott.¹⁴

- A Gestapo már októberben elrendelte a németellenes érzelműek, majd novemberben a munkásmozgalom ismert személyiségeinek összegyűjtését és internálásukat.

- Németellenes fegyveres felkelést lepleztek le, előkészületi szakaszban: Aba, Soponya, Nagyláng, Csósz községekben, amelyet a környékbeliek szerveztek MAJOR László őrmester vezetésével. A résztvevők novemberben a Sárkeresztúron állomásozó német egységektől fegyvereket loptak.¹⁵

- A székesfehérvári csendőr kerület karhatalmi szakaszával – lakossági bejelentésre – a sárbográdi főszolgabíró vezetésével november 20-ától eredményes akciót szerveztek a szövetséges ejtőernyősök elfogására.

- Jól szervezett körözési szolgálatot működtettek a hadművelési területen. A rendvédelemért felelős szervezetek egymás számára az információkat folyamatosan biztosították. Nagy számban fogtak el katonaszökevényeket és folyamatosan derítették fel a segítőiket is.

- A fővédőőv 30 kilométeres övezetében – a lakosság kényszerítésével – vármegye szerte erődítési munkálatok folytak, majd a harcok közeledtével a lakosságot kitelepítették.¹⁶

A Magyar Királyi Csendőrség fennállása során nem először került abba a helyzetbe, hogy Magyarország területén harci viszonyok között tartotta fenn a rendet.¹⁷ Erre az első világháború időszakában is sor került,¹⁸ amikor a kivételes hatalom gyakorlását a kormány valósította meg.¹⁹ Így az első világháború során – a hadművelési területek kivételével, ahol katonai közigazgatás lépett érvénybe – a magyar rendvédelmi testületek a kormány fennhatósága alatt maradtak a Magyar Királyság területén.²⁰

Fejér vármegye rendvédelme a honvédő harcok alatt.

A 2. és 9. Magyar Hadsereg parancsnoksága alá tartozott a Visegrádtól Várpalotáig húzódó fővédőőv, melynek mélysége 5–7 kilométer volt. A fővédőővben a rendet a csapatcsendőrség tartotta fenn. A kiegészítő (második) védőővben – melynek mélysége 16–20 kilométer volt – a rendért a tábori csendőrség felelt. A felvonulási területen (harmadik védőővben) a rend fenntartását a magyar csapatcsendőrség és tábori csendőrség a német SS alakulatokkal közösen végezte. A „Margit”, „Jenő”, „Olga”, „Klára” védelmi vonalak mögöttes területének mélysége 5–40 kilométer közötti volt, ahol a rendet a magyar tábori csendőrség, a magyar csendőr őrsök, a magyar ideiglenes csendőr különítmények és az SS alakulatok együttesen tartották fenn.²¹

A hadművelési területen belül a székesfehérvári csendőr kerület parancsnokságának közvetlen irányítása alá tartozott a székesfehérvári szárnyparancsnokság és az irányítása alatt álló móri szakasparancsnokság valamennyi őrsévvél. A kerület parancsnokság felügyelete alá tartozott továbbá – Székesfehérvár belvárosára kiterjedő hatáskörrel – a székesfehérvári kerületi rendőr-főkapitányság, a székesfehérvári rendőr-kapitányság, a detektív- portya és figyelőszolgálat, az egyenruhás közrendi szolgálat, az őrszemek és a lovasőrsök, továbbá a nyilas pártszolgálat és az SS rendőrezred a német ellen csapások időszakában.

A székesfehérvári csendőr kerületparancsnokság alá tartoztak a város külterületén és az agglomerációban tevékenykedő rendvédelmi alakulatok is. Ezek közé tartoztak a székesfehérvári ideiglenes reptéri csendőr-különítmény, a börgöndi reptéri csendőr-különítmény, a csákvári ideiglenes reptéri csendőr-különítmény, az SS rendőrezred a német ellencsapások időszakában, a székesfehérvári vasúti csendőr őrs, a székesfehérvári rendőr-kapitányság állandó vasúti őrsége, a székesfehérvári honvédségi vasúti parancsnokság tábori rendészeti szolgálata, a független nyilas pártszolgálat, a német tábori csendőrség ellenőrző átengedő pontjai.

A térségben állomásozó német haderő rendvédelemre kikülönített alakulatai voltak a 8. SS rendőrezred és a 6. SS rendőrezred,

A térségben állomásozó magyar haderő rendvédelmi alakulatai voltak az 5. börgöndi csendőr-különítmény, a csákvári csendőr őrs, és a csákvári ideiglenes csendőr-különítmény. A csendőr-különítmények később – az első székesfehérvári ostrom előtt – beolvadtak a CSEKME örgy.-féle csoportba és 1944. XII. 21–22-én a harcok során alegységük megsemmisült.²²

A hadszíntér és környezete rendvédelme december elejéig jól szervezettnek volt minősíthető. Október végétől a II. csendőr kerületnél naponta egyeztették a tennivalókat az érintett állami, katonai, csendőri, rendőri vezetők és a német katonai parancsnokok. A csendőrkerület parancsnoka egyben a megye hadművelési kormánybiztosa is volt.

A rendvédelem többszörös „szűrővel” dolgozott. A szűrő „mindent a frontra védelemért” jelszóval eredményesen működött. A sok résztvevő, a nem pontosan elhatárolt feladatkörök és működési területek, a német és a magyar fegyveres erők a nyilas pártszolgálat között meglévő állandó súrlódások a kivitelezést és az eredményességet gátolták. Az alá- és fölérendeltségi viszonyok, valamint az egyeztetések állandó változása nehezítette az együttműködést.

A rendvédelem szervezettségét a szovjet hadsereg vármegyehatárhoz történő felvonulása, továbbá az előrevetett osztagok tevékenysége – amelyek naponta akár 40–60 kilométert is mozogtak – az állandó veszélyeztetettség érzésével jártak. A rendvédelem ebben az időszakban azonban alapvetően még képes volt a hadszíntér védelmére a totális háborúban jelentkező rendvédelmi feladatok teljesítésére.

A hadszíntér és környezete, a rend védelme legfontosabb jellemzői voltak ebben az időben:

- a rendvédelem összhangban állt a hadszíntér tényleges helyzetével;
- a védőővönkénti elkülönített rendvédelem szervezete és felelősei is elkülönültek;
- a harctér hullámszásához igazodott a rendvédelem is

- a rendvédelmi szervezetek között a szervezés és a végrehajtás területén is eredményes az együttműködés;
- a rendvédelemre kijelölt szervezetek közötti súrlódások nehezítették az eredményes működést;
- a hagyományos rendvédelmi szervezeti egységek – csendőr őrs, csendőr szakasz, csendőr szárny stb. – beépültek a hadszíntér ;
- a szovjet támadás és megszállás elől menekülő csendőri erők beépültek a megmaradt csendőr csapatokba.

A Magyar Királyi Csendőrség alakulatainak részvétele Fejér vármegye védelmében.

A magyarországi harcok során a jelentős erőfölényben lévő szovjet hadsereg támadása miatt 1944. augusztusával kezdődően gyorsan tolódott nyugatra. A vezérkar, majd később a fővezérség is ebből a helyzetből arra a következtetésre jutott, hogy minden lehetséges erőt ütőképes alakulatokká kell szervezni, hogy megalakításuk után legalább ideiglenesen képesek legyenek feltartóztatni a szovjetek támadásait. Ilyen harccsoport volt a „Kesseő” valamint az úgynevezett „Csokonyai” harccsoport is, amelyeket német mintára a hadosztályok gyalogsági egységeiből alakítottak ki, parancsnokaikat pedig úgynevezett gyalogsági parancsnoknak nevezték. A csoportokat úgy szervezték meg, hogy azok rendelkezzenek operatív irányító harcvezető törzzsel, 1–3 gyalogezreddel és 1 határvadász zászlóaljjal, 1–2 harcokcsizó századdal, 1–2 huszár zászlóaljval vagy századdal, 1–2 csendőr zászlóaljval vagy századdal, 1–2 légvédelmi tüzérosztállyal (amelyek a légvédelem mellett a páncélelhárításért is felelősek voltak), 1–2 hadtápalakulattal, 1–2 híradó alakulattal, 1–2 csapatcsendőr szakasszal, továbbá 1 táborig csendőr szakasszal és esetenként német alakulatokkal is. A harcok folyamatában hol átvették a maradványalakulatokat, hol pedig leadták azokat. Ebből adódóan a személyi állományuk folyamatosan változott. A harccsoport gerince azonban lehetőség szerint változatlan maradt.²³

A harccsoportok tervezett hadrafogható létszáma kezdetben 8-10 000 fő volt. kialakításuknál először 5–6 000 fős úgynevezett gerincet hoztak létre, valamint keretegységeket alakítottak ki és működtettek. A szovjet csapások következtében visszavonuló magyar katonai alakulatokat, illetve katonákat a záróvonalakon felfogták és megszürték, majd besorolták a harccsoportok alakulataihoz.

A harccsoportok kialakulásakor a szovjet haderő által már elfoglalt területekről menekülő honvédségi és csendőrségi alakulatokat is besorolták a harccsoportokba, így került az újvidéki csendőr zászlóalj, az újvidéki csendőr tanzászlóalj, a debreceni csendőr zászlóalj és a székesfehérvári csendőr tanzászlóalj, valamint az V. szegedi csendőr kerület karhatalmi százada, továbbá a VI. debreceni csendőr kerület karhatalmi százada is a harccsoport fő védelmi vonalába. A záróvonalakon fennakadt és a szűrőpontokon önként jelentkező – korábban közbiztonsági szolgálatot ellátó – csendőröket 1944 december elejétől rajkötélékben sorolták be a harccsoportok állományába.

A harccsoport egységei az állandó szovjet nyomás miatt szinte örökös mozgásban voltak, a „Csokonyai” harccsoport 1 hónap alatt hétszer változtatta meg a harcálláspontját és az egységei védelmi vonalát. A közel 1 hónapos kemény harcok során a harccsoport a csendőrségi erőit elvesztette, későbbi pótlásukra a hadvezetésnek már nem volt sem ideje sem ereje.²⁴

A „Kesseő” harccsoportot eredetileg 1944 augusztusában MATOLCSY tüzér tábornok vezetésével Szeged térségében hozták létre és már augusztus végén bevetették az Új-Szeged környéki harcokban. Részt vettek a Csongrád és Bács-Kiskun vármegyék védelmében a 3. magyar hadsereg alárendeltségében.

A magasabb egységeket a szeptemberi harcok eredményeként kivonták az arcvonalból, rövid ideig pihentették, majd beosztották a 3. Magyar Hadsereg Duna vonalának védelmébe. Októberben a Duna védelmének megszervezésével és vezetésével vitéz KESSEŐ László vezérőrnagyot bízták meg, aki a Székesfehérvár–Sárbogárd–Cece vonaltól északkeletre a fejér vármegyei harcokban 1944 végéig irányította a csoport védelmi harcát. A hadvezetés a csoport tevékenységét eredményesnek ítélte, működése során három alkalommal is megerősítette, alárendeltségét többször megváltoztatta, hol magyar hol pedig német parancsnokság alárendeltségében működtek. A harccsoport többször került a szovjet támadások fő irányába. Erőik december végére – Székesfehérvár és a Velencei Hegység védelme során folyó harcokban – majdnem teljesen megsemmisültek. A maradvány csendőri erők önállóan csatlakoztak a „Csokonyai” harccsoporthoz, majd annak 1945. II. 28-ai kitelepülésekor elhagyták a vármegyét, március 2-án pedig Rajkánál a magyar határt.

A harccsoport állományába tartozott az újvidéki csendőr zászlóalj (12 tiszt, 325 csendőr), a szegedi csendőr kerület karhatalmi százada (5 tiszt, 111 csendőr) és egy táborig csendőr osztag (3 tiszt 45 csendőr). Feladatukat alkotta a visszaözönlő menekültek kocsikaravánjainak átjuttatása a dunaföldvári

hídon, ezzel egyidőben a kémek, katonaszökevények, ejtőernyősök kiszűrése a szűrőpontokon. A tábori csendőr osztag szűrőpontokat továbbá záróvonalakat működtetett.²⁵

A magas szintű egyes harcos kiképzésben részesített, valamint fegyelmezett, jó harckészültségű és hadrafoghatóságú csendőr alegységeket a Solt I–II. gyalogezred zászlóaljaihoz osztották be.

A harccsoport védte a Bölcskétől Rácalmásig terjedő partszakaszt. Állományába tartozott még a német 8/IV. SS rendőrzászlóalj is.

A csendőr csapatok páncélelhárítása megoldatlan volt, ezért folyamatosan légvédelmi tüzéregységekkel erősítették meg azokat. Alkalmazásukat a hadvezetés mindig szovjet harcokocsik által veszélyeztetett irányokba tervezte, ezért megsemmisülésük a csendőrök egyéni hősiessége és fegyelme ellenére törvényszerű volt. Alkalmazásuk fő okát a csendőrségi csapatok megbízhatósága képezte.

A I. csendőrségi csoportosítás abból az újvidéki csendőr zászlóaljból alakult, amely a „Kesseő” harccsoport alárendeltségében kezdte el tevékenységét és 1944 karácsonyáig fokozatosan felmorzsolódott.²⁶

A „Csokonyai” harccsoport II. csendőrségi csoportosítása az újvidéki csendőr zászlóalj maradványaiból és a székesfehérvári csendőr kerület karhatalmi századából valamint a kerületi tanszázad csendőrségi csapataiból jött létre. Parancsnokai vitéz CSOKONYAI Pál ezredes volt. Erőihez csatlakoztak a repteret védő úgynevezett „Csekme” csoportnál lévő csendőri erők is, amelyek korábban reptéri és börgöndi csendőrkülönítmény néven őrizték a repülőcsapatok körletét. Ezzel egyidőben a harccsoport alárendeltségébe került a II. székesfehérvári csendőr kerület karhatalmi százada is, amely az úrhidai út-malom és csatorna-rádióállomás terepszakasz védelmét kapta feladatul. A szovjet 18. harcokocsi hadtest 1944. XII. 20-án délelőtt áttörte a csoport védelmi vonalát – az erős német ellenlökések ellenére – majd a teljes csoportosítást december 22-én megsemmisítette. A harccsoportból csupán a törzse és néhány alegysége maradt meg. A bekerítés következményeként csendőri erőit a szovjetek lényegében felszámolták. A harccsoport későbbi harcai során csendőrségi kötelékekkel már nem rendelkezett.

A vármegyében folyó harcok súlyosságára, méreteire jellemző, hogy a Fejér vármegyét is támadó két szovjet hadsereg egyenként 80 000–100 000 főt számlált, míg a vele szemben álló német-magyar csoportosítás 40 000–50 000 létszámú volt. Ebből az érintett 3. Magyar Hadsereg mintegy 30 000–35 000 harcoló magyar katonát jelentett. Ennek mintegy 5–7 %-a, azaz hozzávetőlegesen 1200–1500 fő származott a Magyar Királyi Csendőrség állományából. A szovjet hadsereg élőerőben legalább kétszeres, a harcokocsi és tüzércsapatok esetében pedig három-ötszörös túlerővel rendelkezett. A fő irányban azonban élőerőben három-ötszörös, a harcokocsi és tüzércsapatok vonatkozásában pedig öt-hétszeres túlerőt képeztek. A levegőben pedig végig a szovjet légierő uralkodott.

A csendőrök részvétele – alakulataik kis létszáma miatt – a harcokban nem lehetett meghatározó. Fegyelmük, feladatvégrehajtásuk, kitartásuk és több irányú alkalmazási lehetőségeik miatt azonban mindig a főirányban, a harcok középpontjában álltak.

A csendőrök – hiányos felszereltségük ellenére – bátran, hősiességgel harcoltak.

Jellemző a vármegyében folyó harcok méreteire, hevesességére az is, hogy később 1946-ban, a háborút követően a vármegye részleges aknamentesítést végző IX. kiegészítő I. Aknakutató csoportnak 1 év alatt 50 hősi halottja volt, valamint 4 hónap alatt 205 777 robbanótestet hatástalanítottak a megyében.²⁷

Székesfehérvár és a móri járás közbiztonságának védelme 1944 december elejétől 1945 március végéig.

A harcok során elszenvedett vereségek következményeként egyre csekélyebb csendőri erő állt a rendvédelmi vezetés rendelkezésére a közbiztonsággal összefüggő feladatok ellátására. A sajátos háborús viszonyok a mögöttes területeken sajátos rendvédelmet követeltek.

Erre a rövid történelmi időszakra jellemző VARGYAI Gyula megállapítása: „Káosszal enyhített, anarchiával súlyosbított rémuralom volt.”²⁸

Székesfehérvár 1944 novemberétől – a magyarországi harcok végéig – frontváros volt. A várost óriási anyagi károk érték, a bombázások és a tüzérségi tűz jelentős embervesztést (4000–5000 fő) okozott, a város déli és délkeleti részeit a földdel tette egyenlővé. A kitelepítés, a gyárak és üzemek gépeinek, valamint eszközeinek Németországba „mentése”, a folyamatos rekvilálás következtében közbiztonságról a vizsgált időszakban nem beszélhetünk. Nem működött a vasúti, a közúti közlekedés, elnémultak a hírközlési lehetőségek. Óriási volt a polgári és a katonai menekültek mozgása, kényszerrel zajlottak Székesfehérvár határában az erődítési munkálatok. Jelentős volt a kitelepítés és az elmenekülés a városból. Kényszerrel zajlott a lakosság kitelepítése is. E helyzet ellenére a rendvédelmi szerve-

zetek mégsem együttműködésben, hanem egymással vetélkedve, eredménytelenül működtek. A lakosság biztonságérzete aggasztó volt.²⁹

A frontváros közrendjének biztonságáért formálisan a székesfehérvári magyar városparancsnokság FEJÉR ezredes vezetésével volt a felelős. A gyakorlatban azonban minden lényegi kérdésben, napi beszámoltatási kötelezettséggel tartozott a német városparancsnoknak von PETTERFI német SS századosnak. A várost a Wehrmacht 23. páncélos hadosztálya védte. A közrend védelmét a csendőr kerület, a rendőr-kapitányság, a tűzoltók és a légósok, valamint a nyilas pártszolgálat, továbbá a Gestapo, illetve a német tábori csendőrség látta el.³⁰

A rendvédelmi szervezetek – nyilasok, német tábori csendőrök, magyar csendőrség – rendszeresen tartottak razziákat a városban és Székesfehérvár környéki községekben. „Megbízhatatlanságuk” miatt a rendőrség alakulatait részenként használták fel a razzia szolgálatban. Kényszerrel hajtották végre a rendőrségnél is a kiürítési parancsot, a kényszer ellenére az intézkedést 60 rendőr nem hajtotta végre.³¹

Kihallgató központokat működtettek a nyilas hűségházban (ahol több száz embert ki is végeztek), a csendőr kerületi parancsnokságon és a Gestapo-n. Működésüket többször kifogásolta a város vezetése, valamint SHVOY Lajos székesfehérvári püspök irányításával az egyház vezetése is, valójában mindkét szervezet gátolta Székesfehérváron a kényszerkiürítést.³²

Székesfehérváron a zűrzavart kihasználta a köztörvényes bűnözők, a katonaszökevények, a maguknak és az alakulatuknak rekviláló német és magyar katonák.

A leírt közállapotok ellenére a lakosság zöme mégis bevárta az ostromot. December 20.-án hajnalban – a harcoló csendőrök kivételével – a rendvédelem felelősei elhagyták a várost és Várpalotára, Pétfürdőre, Móra, valamint Veszprémbe helyezték át székhelyüket. A rendvédelem hátramaradt „képviselője” kizárólag a jogszerűtlenül működő nyilas pártszolgálat maradt. Fegyverzetének kézigranátokkal történő kiegészítéséről a város közvetlen védelméért felelős „Csokonyai” harccsoport gondoskodott.

Az első szovjet megszállás időszakában 1944. XII. 24.-étől 1945. I. 22.-éig tartózkodtak Székesfehérvárott szovjet csapatok. A városparancsnok USZKOV Vaszilij alezredes volt.³³

A szovjet parancsnokság a város közbiztonságának javítása és a lakosság ellátása, az élet továbbfolytatása érdekében a hatalom gyakorlásába bevonta a városi hatóságokat. Sikerült biztosítani az ellátást, ismét beindultak a közüzemek és közművek, működött a közigazgatás és a rendvédelem.

A város természetesen továbbra is frontváros képét mutatta, közrendjét a városban – a kitelepítési kényszer ellenére – visszamaradt 60 fő városi rendőr biztosította a szovjet hadsereggel közösen. E munkában részt vett a tűzoltóság és a légoltalom zöme is, bár eszközeiket a németek zömében már korábban elhurcolták. A városban továbbra is statárium, kijárási tilalom és elsötétítési kényszer volt életben.

A város közrendjét közös szovjet katonai és magyar rendőri járőrök biztosították. A város lakossága lényegében a továbbra is az óvóhelyen élt, a szovjet megszállással szemben – annak érezhető eredményei ellenére is – közömbös volt.

A vármegye északi területein – amelyet a szovjet hadsereg még nem foglalt el – továbbra is övezetenkénti rendvédelem volt jellemző. A rendvédelmi teendők tekintetében azonban a németek egyre inkább beavatkoztak e tevékenységbe, túlsúlyuk meghatározóvá vált. Érdemi együttműködésük már csak a rendőrséggel volt.

A harcok harmadik időszakának tétje Budapest és Dunántúl sorsának eldöntése volt. 1945. I. 7-től 12-éig hatalmas méretű harcoksi ütközet zajlott le, amelyben az 5. SS „Viking” páncélos hadosztály, az 1. német páncélos hadosztály és a szovjet 21. gárda-lövész, valamint a 41. gárda harcoksi dandár és a 84. lövész hadosztály vett részt. A harc a németek győzelmével ért véget 1945. I. 22.-én.

A városba azonban már csak a dr. NELY Károly (korábban budapesti ügyvéd) SS őrnagy által vezetett magyar SS ezred, a XX. német gyaloghadosztály, valamint a 403. német tüzér ezred alakulatai vonultak be, az arcvonal pedig megmerevedett.³⁴

A német győzelmet a nyilas fővezérség úgy értékelte, hogy az tartós lesz, ezért a rendszer prominens vezetői: BEREGFY Károly vezérezredes, ENDRE László, NAGY Károly, VERSÉNYI Károly csendőr alezredes, ORENDY Norbert csendőr ezredes a városban letelepedtek és rövid ideig innen irányították a rendszert.

Utasításaikra ismét megkezdte működését a II. csendőr kerület parancsnoksága, a rendőr-kapitányság, sőt helyben működtették a Nemzeti Számonkérő Szék Különítményét ORENDY Norbert csendőr ezredes vezetésével. „Rendcsinálás” címén valóságos írtó hadjáratot végzett a nyilas pártszolgálat PINTÉR István főispán és hadműveleti kormánybiztos vezetésével a városban és a szűk móri járás területén. A városban az SS rendőrezred mellett nyilas ifjúsági gárda is működött. Működésük során gyilkosságokat követtek el Péten, Zircen és Várpalotán. Elfogták és meggyilkolták a kommunisták vezető-

jét dr. KOCH László orvost, elhurcolták és internálták a város polgármesterét, püspökét, köztisztviselőinek egy részét. A szovjet megszállás időtartama alatt szolgálatot teljesítő 60 fő rendőr nyilvános kivégzését tervezték.³⁵

A város közrendjét lényegében közbiztonsági járőrszolgálat módszerével a Tábori Biztonsági Szervezet csendőrei látták el, akik nyakukban viselték a „tábori biztonság” feliratú fémlapot. A város minden középületét is ők őrizték, valamint a tömegesen internáltak oszlopait kísérték és biztosították az újbóli vagyonkiürítéseket is.

Február közepére érzékelhetővé vált, hogy a város birtoklása csak ideiglenes, a lakosság zöme elmenekült, a helyben maradók létszáma néhány ezer főre zsugorodott. A front a város határában húzódott. A „Konrad III.” és a „Tavaszi Ébredése” fedőnevű német válaszcsoportokat a szovjet hadsereg fel fogta, ellentámadásai következtében pedig a város és a teljes vármegye szovjet megszállás alá került.

A II. csendőr kerület parancsnoksága és a megmaradt állománya 1945. II. 28-án elhagyta Fejér vármegyét és Komáromon keresztül, Rajkán át 1945. III. 2-án elhagyta az országunkat is.

A Magyar Királyi Csendőrség hivatását teljesítette. Munkája, harca, hősiessége példaértékű.

Szakmai súlya, tekintélye az utókor előtt azonban vitás, mivel eredményeiket elhomályosítja a német megszállás időszakában végzett tevékenységük, részvételüket az utolsó pillanatig a „totális háborúban”. Az új Magyarország Ideiglenes Nemzetgyűlése legelső intézkedései között a testület feloszlását határozta el az 1944. XII. 21–22-i állásfoglalásában éppen akkor, amikor a testület utolsó egységeinek tagjai hősi halált haltak Székesfehérvár védelmében. Az állásfoglalás alapján az ideiglenes nemzeti kormány a csendőrséget feloszlatta.³⁶

Jegyzetek:

¹ VERESS: *A balatoni csata. Veszprém megye felszabadításának katonai története 1944. december 1. – 1945. március 30.*

² SZVL 10/202/1944. rendőrkapitánysági irat.

³ - Az első védelmi körzet: Dráva torkolat- Paks közötti védelmi szakasz (148 km). Harcálláspont: Szekszárd. Védője: Magyar 1. Folyamandár csapatai közöttük az újvidéki csendőrszázlój.

- A második védelmi körzet: a Duna vonalának Pakstól Rácalmásig terjedő szakasza (55 km) benne a Solti hídfő is. Harcálláspont: előszállási kastély. Védője: a „Matolcsy”, később „Kesseő” harccsoport, közöttük a szegedi csendőr kerület karhatalmi zászlóalja és az újvidéki csendőr tanzászlóalj.

- A harmadik védelmi körzet: Rácalmástól Vácig terjedő Duna-szakasz. Védője a VI. Magyar Hadtest.

VERESS: *A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945.*

⁴ Az Alföldről visszavonuló csendőri erőket mögöttes területekre telepítették:

- a szegedi V. hadtest kötelékébe tartozóan az V. csendőr kerület harcoló állományával és törzsével együtt Kaposvárra kb. 350 fő csendőr;

- a debreceni VI. hadtest kötelékébe tartozóan a VI. csendőr kerület harcoló állományával és törzsével együtt Siófokra, kb. 175 fő csendőr;

- Fejér vármegyében funkcionált a II. székesfehérvári hadtest és a II. csendőr kerület harcoló állománya, a karhatalmi kiképzésben részesült tanzászlóalj és karhatalmi százada, amely törzsével együtt továbbra is Székesfehérvárott működött kb. 335 fő csendőr.

⁵ V. ö. 3. sz. jegyzettel.

⁶ SZVL 15 279/1944. sz. irat Székesfehérvár szabad királyi város polgármesterétől.

⁷ „...a szolgálatban álló csendőr fegyverét mindenki ellen használni köteles, aki magát gyanússá teszi és a felhívásra kielégítő válasz nélkül elszalad...”

SZUT-1941. 330. pont.

⁸ 27 057/1944. BM. r.

⁹ SZVL 6535/1944. sz. irat Székesfehérvárt szabad királyi város polgármesterétől.

¹⁰ 100 482/1944. HM. r.

¹¹ 30 782/1944. BM. r.

¹² SZAKÁLY

¹³ VERESS: *A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945.*

¹⁴ KADÁCSI – VASS

¹⁵ Loc. cit.

¹⁶ SHVOY

¹⁷ GÁSPÁR – PARÁDI

¹⁸ PARÁDI: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt.

¹⁹ PARÁDI: A rendvédelem, a közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig.

²⁰ MEZEY

²¹ LIPTAI

²² REKTOR

²³ ZAHAROV

²⁴ V. ö. 2. sz. jegyzettel.

²⁵ A csendőr osztag szűrőpontjai (jelenlegi terminológia szerint Ellenőrző Átengedő Pont EAP) a solti hídfőnél, a dunaföldvári hídfőnél, Dunapentele északon, Dunapentele délen, a székesfehérvári út sárosdi útkereszteződésénél és az Adony buda-

pesti útkeresztözédésnél voltak. A csendőr osztag záróvonala kiterjedt: Dunaföldvár–Dunapentele, Dunaföldvár–Kisapostag–Barcs, Sárbogárd–Felsőalap, valamint Seregélyes–Adony közötti területekre.

VERESS: *A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945.*

²⁶ REKTOR: op. cit.

²⁷ Fehérvári Népszava. I. évf. (1946) 101. sz.

²⁸ ALMÁSI – VARGYAI

²⁹ MOLNÁR

³⁰ BORÚS

³¹ FML Székesfehérvár város I. számú igazoló bizottságának iratai 1945 június – 1945 szeptember.

³² SHVOY op. cit.

³³ BORÚS op. cit.

³⁴ V. ö. 31. sz. jegyzettel.

³⁵ FARKAS

³⁶ 1690/1945. ME. r.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK és KISMONOGRÁFIÁK

- ALMÁSI – VARGYAI — ALMÁSI János – VARGYAI Gyula: *Magyarország 1944. Német megszállás*. Budapest, 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó. 68 p. HU-ISBN 963 1854 88 4
- LIPTAI — LIPTAI Ervin (szerk.): *Magyarország hadtörténete*. II. köt. Budapest, 1985, Zrínyi. HU-ISBN 963 326 344 1
- REKTOR — REKTOR Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*. USA, Ohio, Cleveland, 1989, Árpád Könyvkiadó. 552 p. USA-ISBN 0 934214 01 8
- SHVOY — SHVOY Kálmán: *SHVOY Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918-1945*. Budapest, 1983, Kossuth Könyvkiadó. 362 p. HU-ISBN 963 09 2210 X
- SZAKÁLY — SZAKÁLY Sándor: *A magyar tábori csendőrség*. Budapest, 1990, Zrínyi Kiadó. 154 p. HU-ISBN 963 326 560 6
- VERESS: *A balatoni csata. Veszprém megye felszabadításának katonai története 1944. december 1. – 1945. március 30.* — VERESS D. Csaba: *A balatoni csata. Veszprém megye felszabadításának katonai története 1944. december 1. – 1945. március 30.* Veszprém, 1977, Veszprém Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága. 494 p. HU-ISBN 963 03 0453 8
- VERESS: *A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945.* — VERESS D. Csaba: *A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945*. Budapest, 1984, Zrínyi Katonai Kiadó. 372 p. HU-ISBN 963 326 318 2
- ZAHAROV — ZAHAROV M.V. : *A 2. és 3. Ukrán Front felszabadító hadműveleti Dél-kelet Európában*. [Oszvobozdenie ugovosztocnoj i centralnoj Evropi vojszkami 2-go i 3-go ukranszkih frontov.] Ford.: SÖRÖS Lajos – SZENTESI Ede – RÓZSA Gizella. Budapest, 1973, Zrínyi. 507 p.

TANULMÁNYOK

- BORÚS — BORÚS József: Fejér megye felszabadítása. In FARKAS Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv*. Székesfehérvár 1975, Fejér Megyei Tanács – MSZMP Fejér Megyei Bizottság.
- FARKAS — FARKAS Gábor: Az élet megindulása, a demokratikus átalakulás kezdete Fejér megyében. In BORÚS József (szerk.): *Fejér megye történeti évkönyve*. Székesfehérvár 1975, Fejér Megyei Tanács – MSZMP Fejér Megyei Bizottság.
- GÁSPÁR – PARÁDI — GÁSPÁR László – PARÁDI József: A magyar határőrizeti szervezetek feladatai a katonai határőrizetre történő áttérés időszakában 1912-1914. *ZMKA Akadémiai Közlemények*, XXX. évf. (1987) 134. sz. 131–151. p.
- KADÁCSI – VASS — KADÁCSI Tamásné – VASS József: Fejér megye eseménynaptára 1944-1948. In üö. (szerk.): *Tanulmányok és források Fejér megye történetéhez*. III. köt. Székesfehérvár, 1969, Fejér Megyei Tanács – MSZMP Fejér Megyei Bizottság. /Fejér megye történeti évkönyve./
- MEZEY — MEZEY Barna: A kivételes hatalom. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IV. évf. (1994) 5. sz. 4–6. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, trianon.*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- MOLNÁR — MOLNÁR Gabriella: Hogyan hatott Székesfehérvár életére a második világháború. *Fejér Megyei Szemle*, XII. évf. (1975) 1. sz. HU-ISSN 0133-9389
- PARÁDI: Áttérés a háborús határőrizetre az első világháború előtt. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Preasidii Ordinis)*, IV. évf. (1994) 5. sz. 13–17. p. HU-ISSN 1216-6774A tanulmány korábbi változata 1993. szeptember 21-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „*Háború, forradalom, trianon.*” című V. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.
- PARÁDI: A rendvédelem, a közigazgatás és a véderő kapcsolata a kiegyezéstől a második világháborúig. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae*

gyezéstől a második világháborúig.

Preasidii Ordinis), X. évf. (2000) 12. sz. 79–87. p. HU-ISSN 1216-6774 A tanulmány korábbi változata 1999. október 6-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak a „A közigazgatás, a véderő és a rendvédelem kapcsolatának változásai a polgári magyar állam időszakában.” című XII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

SZABÁLYZATOK

SZUT

— *Szervezeti és Szolgálati Utasítás a Magyar Királyi Csendőrség számára.* Budapest, 1941, Stádium Sajtóvállalat.

LEVÉL- IRAT és DOKUMENTUMTÁRAK

FML

— Fejér Megyei Levéltár

SZVL

— Székesfehérvár Városi Levéltár

JOGSZABÁLYOK

27 057/1944. BM. r.

— 27 057/1944. BM. r. a csendőrség fegyverhasználati jogának kiterjesztése tárgyában.

30 782/1944. BM. r.

— 30 782/1944. BM. r. a Nemzeti Számonkérés Szervezetének tárgyában.

100 482/1944. HM. r.

— 100 482/1944. HM. r. a Táborig Biztonsági Szolgálat szervezése tárgyában.

1690/1945. ME. r.

— 1690/1945. ME. r. a csendőrség feloszlásáról és az államrendőrség megszervezéséről.